

Borsa Gedeon: Andreas Hess

Szerkesztette P. Vásárhelyi Judit és Perger Péter, a képeket válogatta Farkas Gábor Farkas, Budapest, Argumentum Kiadó, 2013.

(A Magyar Könyvszemle és a Mokka-R Egyesület Füzetei, 6), 221 l.

A magyarországi nyomdászat félévezredes évfordulóján, 1973-ban az Országos Széchényi Könyvtár – más intézmények, könyvtárak, múzeumok szakembereinek bevonásával – impozáns kiállítást rendezett, amelynek szervezője, koordinátora a kiváló könyvtörténész, Borsa Gedeon volt. A kiállítás idején ismét megjelent a *Chronica Hungarorum* faksimile kiadása, ifj. Horváth János új fordítása és Soltész Zoltánné tanulmánya kíséretében, továbbá a Magyar Könyvszemle és más folyóiratok is tanulmányokkal, hosszabb-rövidebb írásokkal emlékeztek meg az első Magyarországon működő nyomdászról, Andreas Hessről. A jubileumot követő években leginkább Borsa Gedeon tanulmányai „tartották ébren a lángot”. Az újabb kutatások eredményeiről a Magyar Könyvszemlében közreadott tanulmány-sorozata, majd a *Könyvtörténeti írások* című, 1996-ban megjelent kötete számolt be. Amikor ismét kerek évforduló, az 540. következett, a megemlékezés szakmai szervezői, az OSZK könyvtörténészei ki mászhoz fordulhattak volna, mint a téma vitathatatlanul legnagyobb szakértőjéhez, Borsa Gedeonhoz? Tették ezt annál is inkább, mert a nevezetes évforduló egybeesett a hazai nyomdásztörténet doyenjének 90. születésnapjával, amelynek megünneplésére ugyancsak előkészületek történtek. Az események azonban különös fordulatot vettek, amikor Borsa Gedeon elárulta, hogy fiókjában megtalálják *Andreas Hess* című monográfiáját,

korábbi írásainak továbbgondolt, átdolgozott, újabb kutatások eredményeivel kiegészített változatát. Noha maga a szerző szerényen kerülte a monográfia szót, és írását csak „műhelyforgácsoknak” nevezte, az OSZK munkatársai, a Mokka-R sorozatszerkesztője (Monok István), az MTA BTK Irodalomtudományi Intézete és az Argumentum Kiadó úgy döntöttek, nem lehet méltóbb kiadvánnyal ünnepelni a kettős évfordulót, mint az ünnepelt váratlan ajándékával, az *Andreas Hess*-kötet megjelentetésével.

Andreas Hess tevékenységével monografikus megközelítésben csupán Borsa Gedeon mestere, Fitz József 1932-ben megjelent kötete foglalkozott (*Hess András, a budai ősnymdász*), a magyar nyomdásztörténet kezdeteiről azonban számos kutató, könyv- és nyomdatörténész, művelődéstörténész adott közre tényszerű tanulmányt vagy feltevésekbe bocsátkozó fejtegetést. Mindez azért figyelemre méltó, mert Andreas Hess munkásságáról, nyomtatványairól semmiféle korabeli írásos dokumentum nem maradt fenn, minden vizsgálódás alfája és ómegája csupán a két nyomtatvány, a *Budai Krónika* néven is emlegetett *Chronica Hungarorum*, valamint az együtt nyomtatott két mű, Basilius Magnus *De legendis poetis* és Xenophón *Apologia Socratis* című munkái. Miután Andreas Hess budai tevékenységéről, a nyomda létrehozásáról, működéséről, patronusáról, a kiadvány(ok) szerkezetéről, az érdeklődői fogadtatásról vagy elutasí-

tásról, a nyomda megszűnésének okairól semmiféle forrás nem maradt fenn, egészen elképesztő az a forrásfeldolgozás, amelyet Hess működésének kutatói végeztek a *Chronica* előszavának elemzésével, a budai nyomda működési körülményeinek feltárásával kapcsolatban. Ne feledjük, Andreas Hess a virágzó budai humanista udvar és Hunyadi Mátyás (Matthias Corvinus) közelében működött nyomdáját, a forráshiányos helyzet tehát még inkább meglepő. Borsa Gedeon, aki teljességre törekedve, a lehető legszélesebb megközelítési spektrumban vizsgálta Andreas Hess tevékenységét, nem hagyott ki egyetlen értékelhető szempontot, figyelembe vehető közvetett adatot, szakirodalmi sejtést vagy tényszerű vizsgálatot sem. Kötetének szinte keretét adja a *Chronica Hungarorum* ajánlásának elemzése, a mecénás kilétének egyértelműsítése, a budai nyomda jelentőségének értékelése. Mindehhez Borsa egyetlen, adatokat is szolgáltató, helyesebben adatok kikövetkeztetéséhez hozzájáruló forrásként nem csupán az előszó latin szövegét, hanem a kiadástörténet fontos értelmezőjeként készült fordítások szövegét is – szinte szavanként – összeveti, a nyomda-, könyv- és irodalomtörténészek vizsgálódásainak minden apró mozzanatát ellenőrzi, szembesíti őket egymással. A rá jellemző rendkívül precíz módszer eredményeként megállapítható, hogy a jelenlegi források ismeretében a kutatás eljutott a végpontjára, újabb eredmények csupán újabb források előkerülésétől várhatók.

A monografikus szerkezetbe illesztett tanulmányok a kortörténeti bevezető után az Andreas Hess életére vonatkozó közvetett adatokat összegzik, ami nem kis feladat, hiszen „személyével kapcsolatban a mai napig egyetlen konkrét adat

sem került elő”. A sokat idézett ajánlás címzettjét is egyértelműsíti a szerző, kizárva a korábban Geréb László személyét is szóba hozó feltételezéseket: Hess budai pártfogójaként Kárai Lászlót nevezi meg. A szorosabban vett nyomdatörténeti vizsgálódások magára a nyomda működésére, a betűk méretére, mennyiségére, eredetére, a nyomda nagyságára vonatkoznak. A következő fejezetek a két, egyértelműen Hessnek tulajdonítható nyomtatványt, a *Chronica Hungarorum* és az egy kiadványként kezelt Basilius Magnus *De legendis poetis*, illetve Xenophón *Apologia Socratis* című munkáit mutatják be, kitérve a művek szerkezetére, feltárva a szövegek történetét, a nyomdai megszerkesztést, aprólékosan feldolgozva a velük foglalkozó szakirodalmat, és szembesítve annak állításait a saját megállapításával. A tények tisztázása érdekében Borsa sorra veszi azokat a kiadványokat is (számuk nem kevés), amelyeket a szakirodalom tévesen Andreas Hess munkájának tulajdonított. Van közöttük kéziratos másolat, teljesen fiktív kiadvány is, és a második magyarországi ősnymda létét igazoló, azt Soltész Zoltánné kutatásai révén egyértelműen bebizonyító munka, Antoninus Florentinus *Confessionaléja* 1477-ből, illetve az ugyanezzel a nyomdával kapcsolatba hozható Mátyás-plakát is. Részletesen tárgyalja Borsa a bizonyítottan Hess munkájaként számon tartott kiadványok összes példányát, köztük az elveszettekét vagy kallódókat is. Összesen tizenegy *Chronica*- és három *Basilius*-példány került így beható vizsgálat alá. A fennmaradt példányok kötéseit, papírját, nyomdai változatait ugyancsak elemző tanulmányok után kanyarodik vissza a szerző a kiindulóponthoz, a nyomda alapítójának, inspirálójának, szponzorának

kérdéséhez. Kárai szerepének jelentőségét nem tagadva jut el Borsa a kikövetkeztethető első ajánláshoz és annak címzettjéhez, Vitéz Jánoshoz, akinek tragikus sorsa, Mátyás királlyal történt meghasonlása nagy mértékben befolyásolta az első budai ősnymda működését, a magyarországi könyvnyomtatás folytatásának elakadását. Ugyancsak értékes megállapításokat olvashatunk azzal kapcsolatban is, hogy a világhírű Corvina-gyűjtemény létrehozója miért nem látott fantáziát a nyomtatott könyvek gyűjtésében, önálló nyomda működésének támogatásában. Következetes, minden kutatási szempontra kiterjedő tanulmányai összefoglalásaként Borsa Gedeon megismétli – most már még alaposabban alátámasztott, bár a korábbi kutatók által nem mindig osztott – véleményét: „bizonyos, hogy a most kifejtett gondolatsor végén nem egy impozáns, a nagy külföldi nyomdákkal vetélkedő budai officina képe rajzolódik ki, hanem egy minden szempontból a lehető legszerényebb kis műhely”.

Mint már utaltunk rá, Borsa Gedeon messzemenően ismeri a magyarországi nyomdászat kezdeteire vonatkozó szakirodalmat (is), s mindig idézi a helytálló megállapításokat, vagy ütközteti az ellentétes nézeteket. Tudósi attitűdjének jellemzője, hogy soha nem vitázik élesen, netán személyeskedve; az elődöknél vagy kollégáknál fellelhető hibákat tapintatosan kezeli, pl. „a rendkívül megbízható Szabó Károlynak itt megbotlott a tolla” (87), vagy Otto Mazalnak, a bécsi *Basilius*-példányt az ÖNB képviselésében Budapestre kölcsönző kutatónak tévedését is egy magyar nyelvű tanulmány feltételezhető nem ismerésének vagy „lapsus calami”-nak minősíti (40, 80). Ugyanakkor ismételtelen sem tudjuk elfogadni,

hogy Borsa Gedeon a rendkívül pontos és korrekt szakirodalmi hivatkozásoknál miért hallgatja el oly gyakran az idézett cikk szerzőjének a nevét, és miért csupán a dolgozat megjelenési adatait adja meg. Hogy csak egy példát említsünk, a tévesen Hess-nyomtatványnak tartott kéziratos Menestarffer-krónikáról szóló összegzés utolsó mondataként olvasható, hogy „ez a pécsi kézirat közvetlenül a Budai Krónika megjelenésének félezer éves évfordulója előtt napvilágra került”. A lábjegyzetben meg is adja Borsa a hivatkozást: Magyar Könyvszemle, 1973, 349–351. Az csak a kiadvány 173. lapján derül ki, hogy „a kötetet ma Budapesten az Eötvös József Kollégium könyvtára őrzi”, de a Könyvszemle-beli dolgozat szerzője, Szelestei Nagy László neve egyik helyen sem szerepel, így a névmutatóból sem kereshető vissza. Ugyancsak visszakereshetőségi problémát okoz, hogy az 1973-ban megjelent faksimile kiadáshoz csatolt új fordítás készítője, a klasszika-filológus Horváth János nem évszámmal megjelölve, esetleg (if.) Horváth Jánosként (1911–1977) említődik, hanem összekeveredik az irodalomtörténész Horváth Jánossal (1878–1961), akit szintén többször idéz e könyv.

Borsa Gedeon Hess-kötete már megjelenésekor is recepcióval rendelkezik. Miután a kézirat éveken át hevert az OSZK-beli íróasztal fiókjában, a fiatalabb Hess-kutatók úgy hivatkozhattak eredményeire, hogy Borsa Gedeon szóbeli közléseit citálták. Jellemző példa erre Farkas Gábor Farkas hálózaton is elérhető előadás-sorozata a *Budai Krónika* kalandos sorsáról, amelyben többször szó van még publikálatlan Borsa-közlésekről, amelyek csak most, ebben a kötetben láttak napvilágot. Ugyanakkor közben az ifjabb munkatárs

dolgozatainak egy része is megjelent nyomtatásban, tehát összevethető a szóbeli információ a későbbi publikációval. Ezek az érdekes és elmesélhető információk természetesen nem a nyomdatechnika mikrofilológiai megállapításaira, méréseire vonatkoznak, hanem leginkább a *Chronica Hungarorum*, illetve a *Basilius*-kiadás példányainak sorsára. Érdeemes felidézni két kalandos sorsú *Chronica*-kötetet: a párizsi Bibliothèque Nationale példányáét és a Borsa által „Amerikába került példány”-nak nevezett krónikát. A francia nemzeti könyvtár példánya 1889-ben került aukcióra Londonban, a híres Sotheby cég árverésén. Megvásárlója a másik nagy londoni árverési csarnok tulajdonosa, Bernard Quaritch volt, a kalapácsot 79 fontnál ütötték le. Quaritch nem sokkal később kétezer frankért adta el a kötetet a párizsi Bibliothèque Nationale-nak. Az összeg valójában azért érdekes, mert a közlés jegyzetében (120) Borsa azt írja: „Érdeemes megemlíteni, hogy az első magyarországi nyomtatványt a nagy magyar bibliofil, Apponyi Sándor maga is meg akarta vásárolni. Mint írta: »85 £-ig mentem el«. (Hungarica. München 1925. III. 435. az 1990. tétel jegyzetében.)” Borsa kötete 128. lapján ugyancsak megismétli, hogy Quaritch 79 fontért vette meg a *Chronica Hungarorum* árverésre kínált példányát. Farkas Gábor Farkas viszont az OSZK honlapján a következőket írja: „Érdekes apró adalék, hogy könyvtárunk »második« alapítója, Apponyi Sándor gróf is vett olyan könyvet az 1889-es londoni aukción, melynek tulajdonosa a fent említett Lord Hopetoun volt, ám elkerülte a figyelmét a Sotheby's katalógusban meghirdetett *Chronica* példánya. Bosszankodva be is írta a később kiadott Hungarica-katalógusába: »elmentem vol-

na 85 fontig!« Úgy gondolom, hogy az a két font különbség – franciák 87-et adtak érte [a franciák által Quaritchnak kifizetett kétezer frank átszámított értéke] – nem akadályozta volna meg Apponyit, hogy ezt a példányt megszerezze.” (Http://nemzetikonyvtar.blog.hu/2013/06/05/a_budai_kronika_parizsban_1_resz, letöltés: 2014. május 29.). Felütve Apponyi *Hungarica*-katalógusának III. kötetét, a következőket olvashatjuk: „Ich hätte auf der Auction auch die von Andreas Hess im Jahre 1473 zu Ofen gedruckte *Chronica Hungarorum* erwerben können. Ich ging bis £ 85!!!” Tehát a katalógus megjegyzése szerint Apponyi tudott a felkínált példányról, és el is ment az ajánlattal 85 fontig – így itt Borsa hivatkozásának van igaza. Most már csak az a kérdés, ha mégiscsak 79 fontért kelt el az első magyarországi nyomtatott könyv egy példánya, akkor miért nem Apponyi lett a tulajdonos?

Egy másik példányról, az Amerikában őrzöttről is forognak bizonytalan állítások. Ez a *Chronica Hungarorum* volt a legkésőbb – időben hozzánk legközelebb – aukcióra került példány, 1990 májusában Borsa Gedeon és az antikvárius, könyvgyűjtő Borda Lajos is jelen voltak a müncheni Hartung & Hartung cég árverésén, amikor – miután az Országos Széchényi Könyvtár 60 000 német márkánál kiszállt a versenyből – egy amerikai gyűjtő megbízottja 420 000 márkáért megvásárolta a kötetet. Az akkor még ismeretlen vásárlóról – nem kis mértékben Borsa Gedeon szívós nyomozásának köszönhetően – kiderült, hogy William H. Scheide neves amerikai bibliofilról van szó, akinek gyűjteményét letétként a Princeton University Library őrzi, tehát a példány kutatók számára hozzáférhető. A történet felelevenítése ismét egy levegőben lógó

feltételezés miatt érdekes. Farkas Gábor Farkas ugyanis említett előadás-sorozatában a következőket mondja: „Ettől eltérő történetet mesélt el 2003-ban az aukción résztvevő Borda Lajos, aki szerint a Kraus cég egy japán gyűjtőnek adta tovább a példányt csekély haszonnal” (Iskolakultúra, 2013, 2. sz.). Ugyanez a legenda (?) olvasható a mai napig Borda Lajos honlapján is (<http://www.borda.hu/borda-evford.php>, letöltve: 2014. május 29.), vajon miért?

Hasonlóan kalandos vagy még inkább ismeretlen Andreas Hess másik nyomtatványának, a *Basilius*-kiadás egyik példányának a sorsa. A még a *Chronicánál* is ritkább nyomtatványból összesen három példányt ismer a szakirodalom. A bécsi ÖNB példánya egyszer látható volt Budapesten: a már említett 1973-as kiállításon, nagy biztonsági intézkedések mellett mutatták be a Magyar Nemzeti Múzeum dísztermében. Az eichstätti Universitätsbibliothek példánya hozzáférhető, ám sajnos csonka: a több kolligátumot tartalmazó kötetből korábban műveket, lapokat kitéptek, így Hess nyomtatványából is hiányzik az utolsó levél. A harmadik, a szakirodalom által ismert, Ballagi és Fitz által is látott példány sorsa azonban máig bizonytalan. A salzburgi Studienbibliothekban őrzött példányt a második világháború idején több ritkasággal együtt beládázva egy sóbányába menekítették. 1956 őszén Borsa Gedeon járt Salzburgban, ahol azt a felvilágosítást kapta, hogy a *Basilius*-kötet (is) tartalmazó láda nem került vissza Salzburgba. Mint mostani kötete jegyzetében olvashatjuk, ugyanezt az információt 1987-ben a salzburgi Egyetemi Könyvtár levélben is megerősítette (138).

A nyomtatott szakirodalom további adatokkal nem szolgál, ezért ismét Farkas Gábor Farkas előadásához kell fordul-

nunk. Az OSZK-ban elhangzott és eddig csak a világhálón publikált szöveg (*Műkincsvadászok: Hess András Basiliusának rejtélyes sorsa*) szerint: „Mindegyik láda tartalmáról – német precizitással – leltárt készítettek, s jóval a háború végén derült csak ki, hogy egy láda hiányzik a bányából visszaszállítottak közül. Ugyanis a felszabadító amerikaiak magát a ládát is felszabadították a salzburgi egyetem állományából. A történet itt nem ért véget. Borsát nem hagyta nyugton a történet, s az amerikai katalógusokat böngészve egy bejegyzést talált az 1970-es években: a New York Public Library őrzött egy példányt Hess Basilius-kiadásából. Mi van akkor, ha ez az 1945-ben eltulajdonított salzburgi példány? Sajnos később kiderült, hogy egy vételi szándékból készült cédula okozta a kavargást: valaki el akarta adni a nála lévő Basilius-példányt a könyvtárnak, ám a vásárlás meghiúsult. Azóta is ott lapulhat ez a könyv valamelyik amerikai gyűjtő könyvespolcán (vagy pánccélszekrényében). Hát ha egyszer a könnyelmű utódok piacra dobják ezt a gyűjteményt, s akkor egy tőkeerős bibliofil, talán az éppen néhány hete 100. születésnapját ünneplő William H. Scheide, a princetoni Budai Krónika büszke tulajdonosa megvásárolja és kutathatóvá teszi Hess András Basilius-kiadásának salzburgi példányát.” ([Http://nemzetikonyvtar.blog.hu/2014/03/04/mukincsvadaszok_hess_andras_salzburgi_basiliusanak_rejtelyes_sorsa](http://nemzetikonyvtar.blog.hu/2014/03/04/mukincsvadaszok_hess_andras_salzburgi_basiliusanak_rejtelyes_sorsa), letöltve: 2014. május 29.)

Ugyancsak az OSZK honlapján fedeztük fel azt a híradást, amely *A Budai Krónika eddig ismeretlen 18. századi kéziratáról* számol be, szintén Farkas Gábor Farkas tollából. Sajnos, a kéziratot a Nemzeti Könyvtár anyagi nehézségei miatt nem

tudta megvásárolni, az internetes ismeretetés néhány illusztrációval a meg nem nevezett tulajdonos engedélyével került a világhálóra (http://nemzetikonyvtar.blog.hu/2014/02/10/a_budai_kronika_eddig_ismeretlen_18_szazadi_kezirata, letöltve: 2014. május 29.). Jóllehet a másolat három évszázaddal Hess eredeti nyomtatványának megjelenése után készült, s forrását még nem lehetett feltérképezni, a szöveg teljes összevetése választ adhatna néhány olyan kérdésre is, amely a másolatok, illetve Hess nyomdai javításainak eltéréseit vizsgálja.

Mint látható, a bevezetőben említett, forráshiányos környezet ellenére az első

magyarországi nyomtatott könyv története – feltehetően csak újabb források vagy példányok előkerülésével – még mindig tovább írható. Borsa Gedeon azonban olyan alpművet tett le az asztalra, amely – mint legkedvesebb munkája, az RMNY is – megkerülhetetlen és szerencsés esetben is inkább csak kiegészíthető, mint korrigálható. Ezt ismeri el a könyvtörténész szakmai közösség, a kötet *Tabula gratulatoriáját* aláíró „bel- és külföldi munkatársak, barátok, ismerősök serege” és a 2014-ben megkapott Széchenyi-díj is.

Németh S. Katalin

Virág Benedek' Poétai Munkáji

Sajtó alá rendezte Porkoláb Tibor, Budapest, Universitas Kiadó, 2011 (Régi Magyar Költők Tára: XVIII. század, 12), 316 l.

A *Régi Magyar Költők Tára* XVIII. századi sorozatának kötetei egymástól különböző szövegkiadási stratégiákat követnek, ami nem csupán abból adódik, hogy az itt megjelentetett szövegek vagy szövegcsoportok más-más szerzőfogalommal, más-más műfajjal és más terjedelemmel bírnak, hanem abból is, hogy az előbbiekből következően a szövegek kiadói a kor-szak irodalmának más-más vonatkozásai mozgatójává.

Virág Benedek jelentőségét ma inkább abban látjuk, hogy az 1799-ben megjelent *Virág Benedek' Poétai Munkáji* címet viselő kötettel – Vaderna Gábor szavait idézve – „egy olyan költészettörténeti szerepértelmezést honosított meg, mely a későbbiekben igen nagy karriert futott be a magyar líratörténetben” – tudniillik a bárdköltői

szerephagyományt (VADERNA Gábor, *Virág bárd: Virág Benedek' Poétai munkáji, sajtó alá rendezte: Porkoláb Tibor*, Műút, 2011/29, 46–48). A kötet sajtó alá rendezője, a Virág költészetét szintén e hagyomány felől olvasó Porkoláb Tibor (lásd pl. Uő, „*Nagyjainknak pantheonja épül!*: *Közösségi emlékezet, panteonizáció, emlékbeszéd*, Bp., Anonymus, 2005) a szövegkiadás kísérőtanulmányában kiemeli továbbá, hogy a kortársak számára jelentős 1799-es versgyűjtemény „a szövegekhez való hozzáférést (az olvasást) szabályozó szöveggyűjteményt, tehát magát a kötetet teszi a szerzői identitásképzés helyévé”, illetve hogy „meglepő hatékonysággal tudja működtetni a szerzői imázsformálás – a *peritextusok* és a *kötetrend* vizsgálatával feltárható – eljárásait” (94, kiemelések

a szerzőtől). Jelen szövegkiadás nagyon következetesen tartja magát ehhez az értelmezéshez, éppen ezért nem Virág Benedek „minden munkáit” vagy „összes költeményét” jelenteti meg, hanem egyetlen kötetet, mégpedig a legelsőét. A kiadás gyakorlatában pedig tudatosan állást foglal a versgyűjtemény versszöveggel szembeni elsőbbsége mellett, és törekszik érvényesíteni az eredeti kiadás kötetrendjét és peritextusait (126).

A koncepció átgondoltságát mutatja, hogy a kísérőtanulmány nem vet számot általánosságban Virág pályájával vagy költészetének egészével, hanem kizárólag az 1799-es kötet vonatkozásában beszél Virág költészetéről, illetve a kötet verseinek más kötetekben való újrendeződéséről, ahogyan a recepciótörténet is ennek szempontjából mutatja be. Porkoláb Tibor a tanulmányban külön alfejezetet szentel a szövegkiadásban is megjelenő Magyar Minerva-„boríték” peritextusának, valamint a kötetből végül elmaradt Virág-arcképnek mint lehetséges peritextusnak, majd külön olvashatunk a kötetrendről is. A tanulmány bemutatja továbbá Virág költészetének a horatiusi hagyományhoz fűződő kapcsolatát, és végigköveti a korai Virág-recepciónak azt a folyamatát, amelynek során „a Magyar Horátz” név megszülethetett. Végül elemzi az 1799-es kötet és a költő 1822-es kötete, illetve Toldy Ferenc 1863-ban megjelent szövegkiadása közti különbségeket, hangsúlyozva, hogy ez utóbbi kettő elsősorban az életmű egészét igyekezett megszólaltatni. S minthogy a 19. és 20. század Virág-kiadásai szinte kivétel nélkül Toldy 1863-as gyűjteményét követték, filológiai szempontból is indokoltnak tűnik az 1799-es kötetre fókuszáló modern edíció.

A jelen kiadás egyik legfőbb érdeme ez a szemléleti tudatosság és módszertani reflektáltság. A sajtó alá rendező nem csupán tudja, hogy szerkesztői megoldásait milyen lehetőségek közül választhatja ki, hanem átfogó koncepcióban látja és látatja e választásokat. Ezt pedig azért nagyon fontos hangsúlyozni, mert kritikai kiadások esetében nem szokás túlértékelni az értelmezés mozzanatát, holott ennek hiánya könnyen koncepció nélküli, *ad hoc* szerkesztői döntéseken alapuló szövegeket eredményezhet. A következőkben ezért a szövegkiadási elvek jelentőségének ismertetése vagy vitatása helyett inkább annak végiggondolására tennék kísérletet, hogy ezek mennyire következetesen működnek a szövegkiadás gyakorlatában.

A szövegkiadás egységeinek sorrendisége egyértelműen arra utal, hogy a szerkesztő mindenekelőtt *Virág Benedek' Poétai Munkáit* szándékozott megszólaltatni. Kérdés ugyanakkor, hogy jó döntés-e egy ilyen markáns kiadói állásfoglalás esetén a kísérőtanulmányt a szöveg mögé helyezni, s ezzel értelmezői szerepkörét alulhangsúlyozni. Olvasatomban ugyanis a szövegkiadás után álló kísérőtanulmány sokkal inkább elő-, mint utószóként működik, amennyiben komolyan megfontolandó olvasási ajánlással szolgál. Nem csupán azért, mert a kötet peritextusai szinte kizárólag itt interpretálódnak – például a kötet élén álló Horatius-mottó magyar fordítását csak a kísérőtanulmányban olvashatjuk, s a „Mutató tábla” peritextusáról is csupán itt esik szó –, hanem mivel jórészt itt körvonalazódnak a sajtó alá rendezés és a jegyzetelés elvei is. Innen nézve válik világossá, hogy a megjelenéseket ismertető jegyzet részben miért szerepel az 1863-as Toldy-féle kiadás is, illetve hogy bizonyos

esetekben (így például a 30. és 33. vers kapcsán) miért tünteti fel a szöveggondozó ennek szövegváltozatait.

A tanulmánynak ez a kiemelt szerepe részben a *Szövegkritikai megjegyzések* fejezet szükségszerűségéből adódik. Ebben ugyanis nemigen esik szó (a szövegváltozatok kis számából adódóan ezúttal egyébként is kevésbé hangsúlyos) szövegkritikai jegyzetek használati módjáról, például arról, hogy a variánsok bemutatása során félkövérrel szedték a főszövegtől eltérő szövegrészeket, míg az azzal egyező részeket dőlttel. Megjegyzendő, hogy elég lett volna csak az eltéréseket kiemelni, minthogy a jelöletlenségnek is van jelölő funkciója.

Másfelől a szerkesztői tudatosság olykor éppen az eredeti kötetet nem engedi érvényesülni, azaz az elméletileg a peritextusokra és a versgyűjteményre fókuszáló edíció néhol mintha beolvasztaná magába az 1799-es kiadást. Ennek leglátványosabb jele, hogy mellözi az eredeti oldalszámokat, holott ezek feltüntetésének természetességét egy kötet-elvű sajtó alá rendezés esetén a sorozat korábbi, hasonló szempontú szövegkiadásai is igazolják, pl. PÉCZELI József, *Henriás (1792)*, kiad. VÖRÖS Imre, Bp., Balassi, 1996 (RMKT: XVIII. század, 1); VÁLYI NAGY Ferenc, *Ódák Horátz' mértékeinn (1807)*, kiad. SOBOR András, Bp., Balassi, 1999 (RMKT: XVIII. század, 3). A helyzetet némiképp árnyalja (bár nem egyszerűsíti), hogy a versekhez tartozó jegyzetanyag „Megjelenés” rovata feltünteti az adott vers 1799-es kiadásbeli helyét is, eredeti oldalszámokkal. A kézenfekvőbb megoldás, vagyis az 1799-es kiadás oldalszámainak a 2011-es textus mellett való feltüntetése mellett szólna a „Mutató tábla” közlése is, amelyen természetesen kizárólag az eredeti lapszámok szerepel-

nek. Míg tehát az oldalszámozás kikerül a peritextusok köréből, addig a kötet tartalomjegyzéke mint peritextus úgy állítatja helyre, hogy közben a használhatósága némiképp korlátozódik. A „Mutató tábla” így mindössze arra szolgál, hogy egy vonalként virtuálisan elválassza a kötet műfajilag is elkülönülő két fő részét (óda formájú költemények és hexameteres költemények). Ámbár nem egészen világos, hogy ennek a kísérőtanulmány szerint az eredeti kiadásban a textusok közt is látható díszítővonalnak mint nem-verbális peritextusnak miért kellett eltűnnie a modern szövegközlésből.

Ugyanígy bolygatja meg az 1799-es kötet által kínált olvasási ajánlatokhoz való hozzáférést a peritextusokhoz kötődő jegyzetanyag elmaradása, illetve ezeknek részben a kísérőtanulmányban, részben a textusokhoz rendelt jegyzetekben való megjelenése. Így például bár a kötetet nyitó latin nyelvű Horatius-mottó feltehetőleg elsőként olvasandó a szerzői intenció szerint, a modern olvasó számára ez (abban az esetben, ha nem tud latinul vagy nem tanulmányozta behatóan Horatius költészetét) kizárólag a kísérőtanulmány által válik hozzáférhetővé. A Virág Benedek által az 1799-es kötetbe illesztett *Jegyzések* esetében is hasonlóan jár el a kritikai kiadás: a Virág-jegyzetek ugyanis, bár részét alkotják a kritikai kiadásnak (ahogyan az 1799-es kötetben, itt is közvetlenül a versek mögött állnak), azonban ezekhez sem társul jegyzetanyag. A hozzájuk kapcsolódó értelmező szöveg az adott vers adott sorához fűzött magyarázatnál található, aminek következtében a *Jegyzések* olvasása akár megkerülhetővé is válik, hiszen a 2011-es kiadás sajtó alá rendezője megismétli, sőt alaposabban is végzi el a szerző jegyzetelő munkáját,

amennyiben például értelmezhetővé teszi a latin szövegrészeket is. Ilyen módon mellőzhető volna például a *Baróti Szabó Dávidhoz* (7.) vershez tartozó 2. „jegyzés” szinte egésze.

Ebből következőleg *Virág Benedek* *Poétai Munkái* 2011-es kiadása nem olvasható a 2011-es kiadás peritextusai nélkül, e modern peritextusok azonban nem követik szorosan az eredetieket. Az 1799-es szerzői kötetkompozíció mint a kritikai szövegkiadás vezérelve így nem annyira az 1799-es kiadás imitálása vagy követése által, inkább e kötetkompozíciónak a kritikai kiadás peritextusaiban való értelmezése során tud érvényesülni. Csakhogy a kritikai kiadás ezzel mintha egy olyan mintaolvasót tételezne fel, aki nem rendelkezik a szövegek és a kötet önálló olvasásához szükséges ismeretekkel és képességekkel, így a neki nyújtott segítség (a jegyzetanyag) nem korlátozódhat kizárólag a szerző *Virág Benedek* kötetrendezői intencióinak követésére. A megoldás korántsem kézenfekvő, hiszen a másik lehetőség, a peritextusokhoz való jegyzetanyag társítása is komoly problémákat vet fel. Ugyanis míg a véges számú és jól körülhatárolt textusok jegyzetelése nagy hagyományokkal rendelkezik a szövegkiadások gyakorlatában, addig a peritextuális elemek száma és ezek határai egyrészt kevésbé könnyen meghatározhatók, másrészt esetükben nemigen beszélhetünk létező gyakorlatról.

Jelen kritikai kiadás azonban nem csupán a kötetrendet kísérli meg érvényesíteni, hanem jegyzetanyagában számot ad a kéziratos és nyomtatott változatok felsorolásával („Kézirat” és „Megjelenés”) a textusok különböző médiumokban való megjelenéseiről, így például a folyóirat-közlésekről is. Mindemellett láthatóvá

teszik e jegyzetek, hogy az adott versszöveg milyen címet viselt, és hol (mely oldalon) helyezkedett el a recepciótörténet szempontjából kiemelt szereppel bíró különböző kötetekben (többnyire az 1799-esben, az 1822-esben és az 1863-asban).

A versekhez kapcsolódó jegyzetanyag legterjedelmesebb részét azonban rendhagyó módon a versszövegekhez tartozó „Magyarázatok” alkotják, melyekben (talán nem túlzás ezt mondani) a sajtó alá rendező – a genette-i terminológiát használva – a szövegek nyomtatásból vagy kéziratokból ismerhető transztextuális kapcsolatait igyekezett számba venni. E jegyzetanyag valójában két részből áll, az egyes szövegegységekhez (többnyire verssorokhoz) fűzött kommentárból és egy, elsősorban a versek kortárs, illetve 19. századi recepcióját fragmentáltan, részben idézetek sorával bemutató összefüggő szövegből. A költemények egyes sorainak vagy szavainak szövegmagyarázatai ebben az esetben nem merülnek ki az idegen szavak szinonimáinak megadásában és az antik mitológiai alakok ismertetésében, hanem a különféle inter- és hipertextusok megidézésével megpróbálják életre kelteni azt a horatiusi latin és 18–19. századi magyar szöveghagyományt, amely a *Virág-költemények*nek egykorúan természetes közege lehetett. Ez a kiadásnak egy olyan rendkívüli teljesítménye, amelyért nem lehet eléggé hálás a modern olvasó. A *Porkoláb Tibor* által játékba vont szövegek ugyanis érzékeltetni tudják az olvasóval mind e korszak költészetének topikus vonásait, mind a klasszikus latin, elsősorban a horatiusi szöveghagyománnyal való természetes versengését. Ugyanakkor azt is megmutatják, hogy mennyire nem egyszerű interpretálni egy ilyen hagyományt. A horatiusi ódák „szabad átdolgo-

zásai”-ként értett versek esetében például nem kerül a magyarázatok közé az adott Horatius-vers valamely magyarra fordított változata, míg egyébként minden, az aranykori költőtől megidézett szöveghely mellett olvashatjuk a magyarázatokban annak „horatiusi” változatát – csakhogy Virág Benedek fordításában.

Hasonlóan invenciózus eljárás, hogy a sajtó alá rendező a ma már nem vagy ritkán használt kifejezések magyarázatát a Czuczor–Fogarasi szótár idézetben közölt definíciójával adja meg. A „Magyarázatok” így valóban egy 18–19. századi szövegvilágot mozgatnak, s ezzel egy olyan hálót igyekeznek életre hívni, amelyet a mai olvasó aligha hozhatna létre önállóan. Ugyanakkor megoldásai impliciten amellett foglalnak állást, hogy amennyiben a

korszak költészetének alapvető létmódja az imitáció és toposzok újrafelhasználása, az irodalmi hagyományokra való tudatos reflektálás, úgy az értelmezés elsődleges közegét is e szöveghagyomány alkotja. A kritikai kiadások szövegmagyarázataikban pedig ennek működését tartozónak bemutatni.

Porkoláb Tibor Virág Benedek-kiadása így mindenképpen kivételes darabja a *Régi Magyar Költők Tára* XVIII. századi sorozatának. A munkát azonban nem csupán a sajtó alá rendezés elveinek rendhagyó és következetesen alkalmazott volta teszi figyelemreméltóvá, hanem az is, hogy a szöveggondozó szembenézett az alapszöveg kiválasztásából eredő textológiai és hermeneutikai problémákkal, s ezekre újszerű és koherens válaszokat tudott adni.

Bátori Anna

„Jókai & Jókai”

Tanulmányok. A 2012. május 4–5-én, Balatonfüreden tartott konferencia előadásainak szerkesztett változata

Szerkesztette Hansági Ágnes és Hermann Zoltán, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – L’Harmattan Kiadó, 2013, 288 l.

Eisemann György a „*Mester Jókai*”: A *Jókai-olvasás lehetőségei az ezredfordulón* kötetéről írt recenziójában (Alföld, 2007/3.) kiemeli, hogy a tanulmánykötet azért minősül sikeres vállalkozásnak, mert értekezései megfelelően reflektálnak a Jókai-szövegekkel kapcsolatos ezredfordulós kérdésselvetésekre, s újszerű gondolatokkal szélesítik a Jókai-értés horizontját. A megújító szándék hagyományának folytatásaként 2012. május 4–5-én újabb Jókai-konferenciát rendeztek Balatonfüreden, melynek anyagát a *Jókai & Jókai*

című tanulmánykötet foglalja magába. A kötet írásai két nagyobb egységbe rendeződtek, melyek címe: *Jókai-kontextusok* és *Jókai-exegézisek*. Az első rész azokat a tanulmányokat tartalmazza, melyek az életmű egészét, a szövegekhez általánosságban köthető fogalmakat, műfaji mintázatokat vizsgálják meg közelebbről, míg a kötet második részébe elsősorban szorosabb műelemzések kerültek.

A konferenciaszervezők (egyben a kötet szerkesztői) arra törekedtek, hogy olyan szövegeket gyűjtsenek össze, amelyek va-

lamilyen módon segítik újrapozicionálni a Jókai-életművet a világirodalmi szférában, feltárják azokat a megközelítéseket, amelyek az eddigiektől eltérő módon jelölik ki helyét az európai kulturális viszonyok áramlásában. Az első részben a szövegek többsége idegen nyelvű – orosz, német és a világirodalmi – kontextussal dolgozó komparatív értelmezés, de akad olyan is, amely egy új, a művek általános irodalomtudományi megítélését árnyaló értelmezői nézőpont bevezetését szorgalmazza, s olvasható itt a szövegkorpusz eddig feltáratlan szegmensével foglalkozó írás is.

Hansági Ágnes tanulmánya szerint az irodalomtörténet-írás hatalmas adóssága, hogy mindmáig nem tárta fel kellő alaposással a Jókai-életmű európai irodalomba ágyazottságát: hiányzik a hatásösszefüggések hálózatának feltérképezése, illetve a területi kapcsolódások vizsgálata is (19). Hansági szerint a világirodalmi kontextus érvényesítésének alapvetően szab határt az, hogy Jókai műveit a kritika az „egyidejű egyidejűtlenség” kosellecki fogalmával (21) illeti, és megkésített romantikusként tartja számon. Emellett pedig a művek népszerűsége és a részint ehhez kötődő esztétikai alábecsültsége nagyon is markáns irányvonalat ad a komparatistikai alapú megközelítéseknek, határozottan olyan szerzőkhöz kötve Jókait, mint például Dumas, Sue, Victor Hugo vagy Dickens. Ahogyan Hansági is kiemeli, ez a seregszemle általában esztétikai értelemben nem tud megfelelő kiindulópontként szolgálni a művek vizsgálatában, így a megjelenési médiumok vizsgálata esetében sokkal hasznosabbnak véli a műfaji szempontú és kontextualista értelmezéseket. A tanulmány jelentős mozzanata, hogy feltárja a Jókai-szövegek intertextuális viszonyait, s szerepüket

példákkal is kiválóan illusztrálja. Hansági szerint a szövegátvétel Jókai esetében „az olvasó egyes szereplőkről kialakított képét, a jelenetek értelmezhetőségét vagy az időstruktúrák elgondolhatóságát árnyalja, pontosítja” (40).

A kötet tanulmányai közül Eisemann György munkája is hasonló nézőpontot érvényesít, amikor a *Szegény gazdagok* maszkírozás-trópusát értelmezi a *Monte Cristo gróffjára* vonatkozó két különböző szövegbefogadási stratégia vetületében. (A németül nem tudó Margari Lapussa Demeternek olvassa fel a Dumas-mű német fordítását.) A tanulmány nemcsak ezt a kicsinyítő tükörként értelmezett részt vonja be a maszkírozásként interpretálható eljárások közé, hanem az írást, a testre íródást, illetve az álarc/arc dinamikus mozgását is. A maszkírozás, az álarc viselése sajátos módon jeleníti meg a romantika korában használatos kettős élet koncepcióját, hiszen az álarc hatásmechanizmusának hála, „nem egy eredendő identitás jelenik meg két alakban (mint például *Az arany ember* Timár Mihály esetében), nem egyvalaki él meghasonlottan és kimutathatóan kettős életet, hanem két elválasztott alak (alterego) él egymás mellett és képes ugyanakkor a helycserére” (167).

A *Szegény gazdagok* rejtélyeivel Török Lajos is foglalkozik a tanulmánykötetben. A krimi műfaji kódjai felől értelmezi a szöveget, melynek végső lezáratlanságáért az eddigiekben a kritika többnyire csak kárhoztatta az írókat. Az újfajta megközelítés alapját Agatha Christie *Ackroyd-gyilkosságának* nem tipikus narrációs technikája képezi. Ebben a történetben végül kiderül, hogy maga az események során átvezető narrátor a gyilkos. A lelepleződését követően pedig a tettes felfejti olvasója

előtt azokat a momentumokat, amelyek, bár első pillantásra nem tűnnek nyomoknak, mégis rámutatnak a gyilkos személyére. Jókai regényének leginkább kérdéses pontja éppen az, vajon ki lehet Fatia Negra, hiszen a narrátor, megfejtő szavait megtagadva, az utolsó fejezetben sem ír le olyan mondatot, mely egyértelműen azonosítaná Hátszegi Lénárdot a fekete álarcossal. Persze a regény több helyen is mintha egyértelművé tenné az azonosságot, de Török éppen a „biztos” azonosítási pontok mellett létező elbizonytalanító stratégiákat tárja fel. Bár a tanulmány valóban finom jelek dekódolásával érvel amellett, hogy például akár több Fatia Negra is létezhet, a *Szegény gazdagok* értelmezéséhez érdekes adalékot nyújthatna annak vizsgálata, pontosan milyen stratégiákkal próbálja a narrátor a cselekmények közepette fenntartani az érdeklődést, hogyan rejt el és tüntet fel újra szereplőket, hogyan játszik a befogadó észlelésével, azért, hogy kíváncsisága elégségesnek bizonyuljon a továbbolvasáshoz.

Úgy gondolom, az elbizonytalanító stratégiákként értelmezhető jegyek, a nem egyértelmű azonosítások az izgalom folytonosságát biztosítják, míg Jókai a végjáték esetében nem *leírja*, hanem a két párhuzamos halállal és arcrongálódással *megmutatja*, ki is bújt az álarc mögött. A megismert karakterek között valóban számtalan szereplőre válhatna igazza, hogy ő maga Fatia Negra – először is a szerelemben csalódott Vámhidi Szilárdra, akiről Henriette azt hiszi, ő küldte azt a nyakéket, amelyet korábban a fekete álarcos rabolt el. Ugyanakkor említhetjük például Gerzson urat is, aki sorozatos veszélyes kalandjait mutató sebhelyei és torz alakja miatt válhat potenciális Fatia Negrává, hiszen a rabló védjegyeként szolgáló maszknak hagyományosan elfe-

dő, gyakran csúfságot eltakaró funkciót is tulajdoníthatunk. A rejtély kapcsán érdekes lehet, hogy vajon a szöveg elbeszélői technikái hogyan alkalmazkodnak az eltérő olvasói elvárásokhoz, hiszen akad, aki az első „nyom” után azonosítja Fatia Negrát Hátszegi báróval, és olyan is, aki csak később, a regény egy-egy erőteljesebb megerősítési pontján (például a párhuzamos „medve-kalandok” esetében) jut el ehhez a döntéshez. Az érdeklődést fenntartani ugyanis mindkét esetben mással lehet – a két karaktert azonosító olvasónak a továbbiakban az már nem jelent „kalandot”, hogy egyre közelebb jutunk a számára nyilvánvaló megoldáshoz.

Ujvári Hedvig tanulmánya szintén az európai kontextust feltáró munkák sorát bővíti a *Jókai & Jókai* kötetben: pesti német nyelvű sajtóorgánumok (Pester Lloyd, Ungarischer Lloyd, Neuer Freier Lloyd, Neues Pester Journal) helyzetét, körülményeit, strukturális rendeződését vázolja fel. A magyarországi irodalom európai közvetítésében főleg fordításaik jelentőségét emeli ki, majd a Jókai-művek konkrét recepciótörténeti vizsgálatát végzi el. Dux Lajos kritikáinak bemutatása esetenként túl részletezett, olykor nehezen elválaszthatóvá váltak a tanulmány írójának és Dux kijelentéseinek határai; mindazonáltal kétségtelen, hogy e kritikák jelentős állomásai az idegen nyelvű Jókai-befogadástörténetnek.

Imre László az oroszországi recepció egy érdekes szegmensét, Csehov egy Jókai-imitációját elemzi. A vizsgálat során nemcsak az életmű külföldi hatásának egy fontos részletét mutatja be, de Csehov imitációs stratégiáinak felmutatásával a Jókaira jellemző stílus sajátosnak vélt jegyeit is feltárja. Imre ismertetése szerint az orosz író az utánzást az Alföld és az

Osztrák–Magyar Monarchia leírásával, cigány muzikusok főszerepbe helyezésével, a családi titokra épülő cselekményszervezéssel, humoros narrátori szólammal és az arisztokrata züllés, illetve a vengerka, a Magyarországról származó, rosszhírű leányzó sorsának megjelenítésével valósítja meg (14–15).

Bár néprajzi érdekeltsgű, de médiatörténeti szempontokat is érvényesít Landgraf Ildikó tanulmánya, amely az anekdota műfaji kérdéseit járja körül. Műfaji definíciója, mely szerint az anekdota „egy valós történeti személyről vagy jellegzetes társadalmi típusról, zsánerről szóló, zárt szerkezet nélküli, epizódyszerű, csattanóval végződő, rövid, humoros hangvételű epikus műfaj” (136), Jókai műfaji értelmezését is magába foglalja (az író az adoma egy olyan altípusaként írja le az anekdotát, melyet a valós történelmi személy szerepeltetése különít el a többi hasonló felépítésű történettől, 139). Landgraf Jókai önreflexiói és az élc-lapoknál gyakorolt szerkesztői stratégiái alapján vizsgálja az anekdota kérdéseit, próbálja meghatározni a műfajhoz kötődő elvárásait. Bár a tanulmány erre nyilvánvalóan nem elégséges keret, ezek a belátások a későbbiekben visszavezethetők lehetnek az életmű további, műfaji alapú értelmezésébe is.

Domokos Mariann szintén néprajzi szemlélettel közelíti meg az életművet. A magyar mesekutatás egy eddig kevésbé vizsgált korszaka, a 19. század népmese gyűjtési kezdeményezéseit próbálja föltárni, szorosabban vizsgálva ezt Jókai kontextusában. Nemcsak az író visszatérő, népmesei motívumait értelmezi röviden, de meseírói tevékenységéről, forrásairól is értekezik a szöveg. Következtetése szerint *A magyar nép adomái* című kötet

jelentheti a Jókai-mesék megismerésének egyik legfontosabb forrását.

A recepció hiányosságait összegzi, és az életművet újraértelmezni képes szempontrendszert ismertet Bényei Péter, akit a lélektaniség kérdése foglalkoztat *Egy (majdnem) hiányzó paradigma a Jókai-értésben: A Jókai-szövegek lélektanáról – a recepció kontextusában* című írásában. A tanulmány címe ként szereplő „hiányzó paradigma” fogalma több szempontból is jól körülhatárolja a lélektaniség és a recepció viszonyát. Miközben a Gyulait követő kritika a regények ezen aspektusát mint hiányosságot emeli ki, addig Bényei írásában jól körvonalazódik, hogy a szempont lappangva mégis ott rejtőzik a recepció egyes soraiban. A tanulmány végén Bényei önreflexív módon saját, a lélektaniség és Jókai kapcsolatát pozicionáló írásainak nézőpontját is bevezeti, s ezzel az új olvasat lehetséges alapjait is ismerteti.

Ugyanennyire jelentősek Vaderna Gábor *Egy magyar nábobot* értelmező tanulmányának eredményei: a vizsgálat a valóság–fikció ellentétet, a Jókai-értésben már a kezdetektől megjelenő értelmezői fogást gondolja újra. Szerinte amellet, hogy az író felhasznál „valós”, a napilapok hasábjain szereplő történeteket, művei is hatással vannak a „hiteles” forrásokra, gyakran átírják azokat, a Jókai-értelmezés alapján pozicionálnak újra egyes jelenségeket. A tanulmány ezt főként Fodor Jozefin sajtóban közölt életrajzi adatainak az *Egy magyar nábob* hatására bekövetkezett változásaival igazolja. Vaderna tulajdonképpen el is távolítja a problémát a valóság–fikció eddigi éles elkülönítésétől, rámutatva, hogy a kutatás eddig főként a realizmus és a romantika korszaktörténeti kérdéseiben veszett el (197).

A „*dilógia*” második részéről, a *Kárpáthy Zoltán*ról Hermann Zoltán is értekezik a kötetben, egészen más szempontból kiindulva, mint Vaderna, mégis megidézve a valós forrásokhoz kötődés problémakörét. Tanulmányában a pesti árvíz regénybeli interpretációját, az árvízi szereplők ábrázolását a katasztrófa-leírások formuláival veti össze. Ezeket a megjelenési formákat és értelmezéseket Hermann széles körben vizsgálja felekezeti, korszakra jellemző, dramaturgiai előállítás, illetve a megjelentető médium szempontjából is. A tanulmány a hírek és a vonal alatt szereplő Jókai-művek kapcsolatának azt az oldalát jeleníti meg, melyben a hírek írónak bele az életműbe, teljessé téve így Vaderna tanulmányának szempontját, aki éppen ennek fordítottját mutatja föl. Szajbély Mihály – Hermann Zoltánhoz hasonlóan – többnyire forrásfeltáró munkát végez, amikor a *Magnéta* bűvészmutatványának eredetét próbálja meg felkutatni, új távlatot nyitva a romantikára jellemző egzotikus világteremtés módszereinek értelmezésében.

A kötet utolsó tanulmányában Szilágyi Márton a 19. századi irodalom egyik legelterjedtebb műfaját értelmezi újra, amikor amellet érvel, hogy *A jövő század regénye* igazából történelmi regény, sőt Jókai egyik legátfogóbb történelmi regényeként érdemes interpretálni (284).

A „*Mester Jókai*” esetében Eisemann azért lehetett elégedett a kötetel, mert az értelmezői szempontjaival válaszokat adott az ezredforduló újszerű kérdéseire. Itt éppen ennek fordítottjáról, kérdések megnyitásáról van szó. Miközben a révkomáromi konferencia kötete valamiféle lezárást jelentett, addig a *Jókai & Jókai* éppen valaminek a kezdetét. A tanulmányok lezáró formuláiban a szerzők maguk is reflektálnak arra, hogy műveik csupán kezdő lépéseknek mondhatók egyegy értelmezői nézőpont kifejtésében, feltárásában. Izgatottan várhatjuk tehát az egyre bővülő, újraértelmezői törekvésekkel fellépő további írásokat, melyek viszszamenőleg alpművet tehetik majd ezt a konferenciakötetet.

Farkas Evelin

Rózsafalvi Zsuzsanna:

A portré alakvariánsai Schöpflin Aladár életművében

Budapest, Ráció Kiadó, 2013, 227 l.

A kritikátörténet akkor nevezhető befogadás-történetnek – recepcióesztétikai érdekű teljesítménynek –, ha túllát tárgya lineáris historizmusán, az önteremtő fejlődés egyirányú elvén, s tárgyának létmódját az utólagosság tapasztalata szerint is érzékeli. Éppen azért, hogy az irodalmiság eleven előzményéhez, a jelenben „történet történetiségéhez” férhessen hoz-

zá. E jól ismert hermeneutikai belátás Rózsafalvi Zsuzsanna kötete kapcsán azért hangsúlyozandó, mert a példás filológiai alapossággal feltárt egykori kontextusok tárgyalása során sohasem feledkezik el arról, honnan – a visszatekintés milyen helyzetéből – teszi fel a 20. század első feléhez tartozó irodalmi jelenségeket illető kérdéseit. Vagyis a kanonizáció legújabb

fejleményeit szem előtt tartva fejt ki a schöpflini témák, esztétikai törekvések jellegzetességeit, összhangban a kritikaírásnak bennük feltáruló-kifejeződő műfajteremtő ambícióival. Teljesítménye így lesz méltó az összetett feladathoz, a ritka ízlésbeli tágasságával és nyitottságával feltűnő schöpflini életmű jelentőségéhez. Mondani se kell, a magyar romantika és a modernség szinte minden lényeges mozzanatához nagy befolyással hozzájáruló kritikus munkáinak az értelmezése okvetlenül megköveteli ezt a széles körű tájékozódást.

Külön említést érdemel a könyv borítójának megformálása, Arany Imre munkája. A kézirat és a rajta megjelenő festmény (arckép) együttese ötletesen utal egy korszakváltozás mediális összetevőjére, a személyes megnyilatkozásnak a nyomtatás és a technikai „reprodukció” közegében átalakuló, a romantikus intenciót a modernitás rendjébe fordító, ám az új korszaknak önnön hagyományait is őrző sajátosságára.

A két nagy múltú, sokat vitatott műfaji hagyomány, melyet az értekezés az életműből – egymással összefüggésben – joggal emel ki: a portré és az esszé. Az e beszédmódokra összpontosítás mindenképpen alkalmas arra, hogy tovább árnyalja Schöpflin munkásságának eddig is magasra értékelt vonásait, a hídszerep betöltését a régebbi és a modern ízlés között (innen a tréfás „konzervatív haladár” elnevezés), valamint érintse a művészetfilozófia modern problémáit az „élet és irodalom”, a hagyomány és az egyéniség, a szubjektív élmény és a nyelvi tárgyiaság, a szerves fejlődés és váratlan újdonság viszonya tekintetében. A szerző az esszéisztikus portré műfajáról szólva lényeglátó nézőpontot választott, s haté-

konyan járul hozzá napjaink nagy sebességre váltó Schöpflin-kutatásához, mely egy közelmúltban megjelent monográfiát is eredményezett már Rákai Orsolya tollából (*A teljes zenekar: Schöpflin Aladár és a társadalmi modernség irodalmi jelentősége*, Bp., Universitas, 2013 [Klasszikusok]), nyomon kísérve a modernizáció egyik lehetséges útját, aspektusát.

Ahogy a kutatás figyel önnön előfeltevéseire, úgy a Schöpflin-életmű fenti, közismert vonásait – tehát a közvetítő képességet, a „kettészakadt irodalom” áthidalását, a folytonosság észlelését – szintén nem egy történeti folyamaton kívülre képzelt metapozícióból vezeti le. A jelentős kritikust nem a saját kora fölött lebegő irodalmi prófétának láttatja, hanem olyannak, mint aki által nemcsak kiderül, hanem konkrétan végbe is megy a látszólag távoli történések egymásra ismerése, a folytonosság és a megszakítottság összjátéka. E szemléleti keret egyszerre érzékelteti az értelmezésében feltáruló irodalmi jelenségek történeti meghatározottságát, valamint a meghatározottság tudatát. Annál nagyobb nyomatékkal teheti meg ezt a kötet, mivel Schöpflin kritikai tevékenységében – arcképfestő esszéizmusában – egészen nyíltan fejeződik ki a történeti hatás és annak felismerése úgy, mint sajátlag irodalmi-művészi-esztétikai alakulások (olvasatok) rendje. Vagyis a kultúratudományok egyéb ágaitól eltérően nem egy föltételezett személytelen-objektív (történelmi-társadalmi) tendencia feltérképezése a diskurzus célja, hanem egy bensőséges tapasztalatnak, az esztétikai befogadásnak az akceptálása, mely személyes átélések révén érkezhethet historikus belátásokhoz. A modern, kortársi hatás, vagyis a legújabb, legszokatlanabb, legeredetibb egyéni benyomás építhet hi-

dat a múlt felé annak újrafelfedezéséhez, értékei elsajátításához.

Ekként érinthető itt a romantikus és modern felvetés: a „művészet” és az „élet” sokat emlegetett kettőssége. E viszony megítélése összefügg a művészet emancipációjával, mely egyre radikálisabban követelte, hogy az irodalmat se rendeljék alá más „alrendszernek”, a történelemnek vagy a politikának. Ahogy Horváth János filológiaiailag is alátámasztott szavai összefoglalták: „az irodalom centrális problémája maga az irodalom”. Schöpflin kétségtelenül e felfogás irányába mozdult, de kezdeti, részben ettől eltérő törekvéseit sem tagadta meg. S ez a kulturális, az irodalom „külpolitikáját” illető kapcsolatkeresés azért tűnik manapság különösképp aktuálisnak, mert az ezredfordulón újra látványosan – természetesen más feltételek mellett – erősödik a belátás, mely szerint az irodalmi (esztétikai-poétikai) kérdések sem következhetnek kizárólag az irodalomból. Vagyis például a történeti megszakítotttságot – az újdonság előhívását-kibomlását – általában valamilyen idegen nézőpont (akár Luhmann-féle „irritáció”) váltja ki. Az irodalmat megújító ösztönzések jórészt az irodalmon kívülről érkeznek. Azzal az egyre szélesebb körben elfogadott belátással összefüggésben, miszerint csak az képes ráhallgatni a szövegre, aki a saját egzisztenciájára kérdez.

Mondani se kell, az esszé és a portré műfajai igen alkalmas terepet nyújtanak mindehhez. Persze nem veszélytelenül: az esszéírás olykor összetévesztette az egzisztenciára kérdés gesztusát a szubjektív önkifejezés gátlástalan önkényével. Az „esszéista” besorolás – különösen a hetvenes évektől – negatív, leértékelő felhangot kapott, érthető reakcióként egy anakronisztikus, mindent a szubjektív

„élménnyel” magyarázni akaró, kevésbé szakmai felfogásra. De azon igényes meghatározás, melyre Rózsaferi Zsuzsanna – Schöpflin alkotásmódját jellemző – támaszkodik, távolról sem fogadja el a kizárólagosan élménycentrikus, kontrollálatlanul alanyi szemléletet. Margittai Gábor megállapításaira hivatkozva az esszé szubjektumának és a tárgy történeti rétegeinek a dialógusát hangsúlyozza, s egzisztenciálisan hangolt önértelmezésről, nyitottságról és aktualizálásról beszél: az értelmezésről mint sorseseményről. A schöpflini változat kialakulásában pedig olyan szerzők hatását mutatja ki alapos érveléssel, mint Macaulay vagy Carlyle, illetve nálunk Kemény Zsigmond vagy Szalay László.

Meglepetésként és egyúttal evidenciaként hat a találó megközelítés, mely a *Magyar írók* című kötetet (1917) olyan kortársi teljesítményekkel veti össze mint Lukács György *A lélek és a formák* vagy Oláh Gábor *Írói arcképek* című könyve. A Dilthey élményfogalmát interszubjektív tartományba helyező okfejtés jó érzékkel domborítja ki a tanulmánygyűjtemény korszerű vonásait: az organikus fejlődés elve és a társadalmi gyökerek érzékelése mellett az esztétikai hatás mozzanatait. Kiemeli, nem egyszerűen szubjektív benyomásokról van szó, mivel az írói egyéniség összetett vizsgálata során Schöpflint a művekben megjelenő *alkat* tipikussága érdekli, jórészt eltérően például Osvát Ernőnek a feltétlen egyediséget kereső hozzáállásától. Ez a kötetben kiemelt vizuális elemek alkalmazásából is kitűnik, például a Gyulaiól olvasható sorokban: „Furcsa, nem furcsa, csakugyan igaz, az öreg Gyulai is volt valamikor fiatal. Szakálla fekete, mint a szén, a járása kopogós, kemény és szapora, a szeme még ele-

venebben csillogó, mint amilyenek mi ismertük. a hangja sem volt olyan tompa, frissen pattogott, férfias érc volt benne. Fejét erősen szegte válla közé. Aki ránézett, láthatta, ez a fiatal ember nem puha, nem hajlékony, nem sokat töpreng önmaga és eszméi fölött, hanem amibe belekapaszkodott, azt meg is fogja erősen, és nincs az a hatalom, amely eltérítse tőle.” A szépírói erényeket is felcsillantó látványleírás mai nézetből aligha tartható szorosán irodalomtudományinak. Mégis megtalálható benne a tipologizáló látásmód teljesítménye, a szangvinikus ember képe, akinek külalakját az olvasója teremti, hiszen a szöveg azt vizionálja, milyen volt az illető ifjúkorában. Vagyis felhívja a figyelmet a fikcionalásra, és mint ilyen jellemez, rákérdezvén: mi az, amit az arc, az öregebb arc elrejt?

Gyulai Pál és Schöpflin Aladár kritikus karakterének rokon vonása, hogy pályájuk kezdetén mindketten harcot folytattak a maradi ízlés ellen. Különbség viszont, hogy bár Gyulai módosította a Toldy-kánont, de az újabb irányokkal szemben később megcsontosodott szigorral védte saját korszerűtlenné vált álláspontját. Ilyen merev hozzáállás Schöpflinre nem jellemző – így a Gyulai-ról megfogalmazott véleménye is alaposan módosult az idők folyamán, hiszen nem kerülhettek közös platformra a modernség megítélésében. Ennek kapcsán joggal kerül elő a tanulmányban Harold Bloom hatásizony-fogalma. A meghaladandó előd (aki Gyulainál Toldy Ferenc volt) szerepét Schöpflin számára maga a sokáig követendő példa, Gyulai Pál töltötte be végül, miáltal *A fiatal Gyulai* és a *Gyulai posthumus könyve* című írások szöges ellentétben állnak egymással. De ehhez az eltávolodáshoz újabb, a felülírás-

ra alkalmas hivatkozási-vonatkozási kiindulópontokat kellett keresni az irodalmi hagyományban. Ezek egyike pedig nem véletlenül éppen a Toldyéktól kanonizált Vörösmarty, mégpedig a kései Vörösmarty, akitől például Babits el volt ragadtatva, s akit Gyulai nem tudott elfogadni. Roppan tanulságos példája ez annak, hogyan képződik a kánon, hogyan működik a recepciótörténet, mely egyébként sokáig alulmúlta Schöpflin meglátásait Petőfi népiességének (beszédszerűségének) egyoldalú interpretálásával, illetve Vajda János filozófiai költészetének – és politikai állásfoglalásainak – túlértékelésével.

Líratörténeti szempontból természetesen kulcsfontosságú Schöpflin Aladár Ady- és Babits-értelmezése. Ismétlendő, az értekezés az aktuális olvasatok fényében képes észlelni a mához vezető folyamatokat, így emeli ki az Ady-esszékből az egyébként jól ismert újdonságkultuszt (valamint a „marketinget”, az önreklámozást), a hatástörténeti megszakítás azon jelenségét, melynek éppen a kezdeményező jellege halványodhat el a modern nyelvezetbe illeszkedéssel. Babitsnál ellenkezőleg, bizonyos folytonosság tűnhet szembe – legalábbis Adyhoz képest –, ahogy Schöpflin maga is csak lépésről lépésre érezte meg e költészet valódi jelentőségét. Ha Babits a tárgyiasság, az objektív líra képviselője – többek között az Újhold költészete is ezt emelte ki nála –, akkor e szembesítése az Ady-lírával megint csak tanulságosan artikulálódik Schöpflinnél, aki kezdetben Babitsnál úgyszintén egy merőben szubjektív életérzést feltételezett. Vagyis Ady felől olvasta Babitsot, ahogy egyébként Babits is olvasta saját magát: „Csak én bírok versemnek hőse lenni”, s később ismerszik fel nála, hogy a vers írja „énekesét”. Ahogy Rózsafalvi

Zsuzsanna kifejti, a kritikus a szereplíra fogalmát használva, annak beszédmódjára bukkanva figyel fel a Babits-líra egyre nyelvközpontúbb karakterére. (Hasonló megállapításokkal, a szerepjátszás fogalmával élt Horváth János is Petőfi kapcsán, máig ösztönözve a befogadás figyelmét az egységes alany feloldódásának romantikus retorikájára.) Schöpflin kicsit ellentmondásos érvelésében – a tanulmány figyelmeztetése nyomán – jól érzékelhető a befogadás-történeti változás: egy objektív lírai poétika észlelésének és elfogadásának a stádiumai.

Mindemellett a „hídépítés” maga sem általánosítható törekvés, azaz sohasem képzelhető el tökéletes szintézis, mint a minden részletet értékelő, maradéktalanul egészlevű narratíva. A besorolás mindig is részleges eredményt hoz, miként a kánonformálódás fejleményei jórészt kiszámíthatatlanok. Az egyenes vonalú alakulásrend illúzióját foszlatja szét pl. Petelei István és Lovik Károly elbeszéléseinek sorsa az életműben. Rózsafalvi Zsuzsanna nem véletlenül hangsúlyozza: Schöpflin mindkettőt nagyra becsülte, későbbi irodalomtörténetéből mégis mindkettőt kihagyta. Ezzel rávilágít arra, hogyan válhatnak valamely életművek a kanonizációs folyamat „áldozataivá”. A történeti tudat szelektivitása kiejtette a két szerzőt önnön narratívájából, noha azóta egyre erőteljesebb a belátás alkotásaik kiemelkedő színvonaláról. Továbbra is probléma: hogyan kontextualizálhatjuk őket? Annál inkább fogas a kérdés, mert Kaffka Margit kontextualizálása például sikeres volt: éles szemmel mutat rá az értekezés, hogy a *Színék és évek* a móríci társadalmi regények mentén került kanonizálásra, miközben egészen más jellegű szövegről van szó. Mórícz Zsigmond élet-

műve egyébként a Schöpflin-pálya egyik legfontosabb, rendszeresen visszatérő témája. Talán e téren érvényesül nála leginkább egy kevésbé ösztönző-folytatható, a társadalmi referencialitáshoz mélységesen ragaszkodó olvasat, a paraszti és a kisvárosi világ realiztikus-naturalisztikus ábrázolásának hangsúlyozása.

Az *Írók, könyvek, emlékek* (1925) című kötet tárgyalása igen találó vonásokkal emeli ki az esszéműfaj *átalakulását* Schöpflinnél. Az életrajzi adatok visszaszorulása immár a szubjektumértés módosulását jelzi, együtt a szövegek befogadás-aspektusának nyomatékosabb elismerésével. Nem véletlen mindemellett, hogy a kritikus hasonlóképpen vélelmezi Petőfi és Arany lírai egyéniségének különbségeit, mint Babits. Ezzel csatlakozik a recepcióban megfigyelhető, jellegzetes irányokhoz: kettejük rokonításának és elkülönbötetésének játékához. Hozzátehető, hogy amikor a két költőt mintegy „ikreként” látatja a szakirodalom, akkor szinte lefagy a recepció, elvész benne a művek romantikus érdekessége. A szövegek hangja gyengül, alig szólítják meg az olvasót, a „klasszikusokat” fenyegető érdektelenség veszélye sem zárható ki. S akkor elevenednek meg műveik, ha mélységes különbözőségeik is érzékelhetővé válnak. A népiessége mellett romantikus Petőfi és a népiességet elhagyó, modernizálódó Arany művészete jelentheti a megkülönböztetések alapját. Az írói alkatok irodalmi relevanciája pedig az Ady-portréban domborodik ki, ahol Schöpflin az életrajzi elemek újra átgondolt funkciójáról is beszél. Arról, hogy csak a művek szempontjából szóba jöhető események fontosak, egyebek nem. Eszerint a mű miatt lehet érdekes a személyiség és nem az individuális élet miatt a mű. Ez azért jegy-

zendő meg, mert pl. Kosztolányi Ady-ellenes polémiájának (*Az írástudatlanok áru-lása*) egyik alaptézise lesz az éles bírálat az életrajzi adatok olyan felhasználásával szemben, mely a műforma vizsgálatát akarja magánügyekkel helyettesíteni.

Ugyancsak tanulságosan érinti a monográfia a szintén sajátos kánoni helyzetű Gárdonyi-életmű értelmezését. Schöpflin ezen a ponton kétségtelenül ütközik a Nyugat értékrendjével – legalábbis az-zal a helyzettel, hogy a Nyugatban Gárdonyi Géza nem publikált. Igaz, miután Schöpflin előbb terjedelmesen értekezett Gárdonyiról, később, a huszadik századi irodalomról szóló szintézisében már alig ír róla, mintha visszakozna. Úgy tűnik, ebben az esetben kevésbé sikerült a közvetítés, illetve saját maga változtatta meg a véleményét. Pedig termékeny „kultúratudományi” kiindulást választott: a város és a falu létmódjának eltérését, ami *Az öreg tekintetes* témája. Rózsafalvi Zsuzsanna természetesen a Schöpflin-kötet egy másik különösképp vitatható mozzanatát, a Jókai-kultusz bizonyos elítélését is szóba hozza. A kritikátlan és feltétlen magasztalások elleni fellépés jogos bírálata mellett mintha Schöpflinnek is része lenne azon tévhit terjesztésében, miszerint Jókai népszerűsége voltaképpen akadályozta a modern magyar próza erőteljesebb bontakozását. E helyeken alighanem háttérbe szorult a romantika és a modernség kapcsolatát elfogadó koncepciója.

Az Ady-biográfia (1934) roppant találó – Rózsafalvi Zsuzsannától méltán kiemelt – önjellemzése az arckép és a halotti maszk metaforája, mely később, a szintézisben is felbukkan. Az „arcadás”, a halottat maszkírozó képalkotás korszerűen hozza játékba a műfaj újabb, ismert elméleti belátásait, az összefoglaló

konstrukció időlegességének tudatában. Rendkívül alaposan és szakszerűen tárgyalja a fejezet az életrajzírás korabeli sajátosságait, kiválóan részletezi például a „szerves fejlődés” narratíváját, az indulás, megérkezés, kiteljesedés fázisaiként elbeszélte pályarajz mintáját. Itt sem pusztán Schöpflin-apoteózist olvasunk: a kritikai megjegyzések kimutatják, noha mindig poétikai relevanciát keres magának a biográfia, az életrajzi megközelítés nem mindig az esztétikailag legjobbnak ítéltető-bizonyuló alkotásokat helyezi előtérbe. A szimbólumok – sejtetés-jellegük mellett – olykor mintha „megfejtetők” lennének valamilyen életrajzi adalékkal, a motívum-orientált és személyiség-orientált fejtegetések együttesében. Az Ady-monográfia szintén közvetítő szerepre vállalkozott: az ismeretterjesztést sem mellőző, tisztázó szándékkal, a nagy viták és az újabb nemzedékek – újabb ízlésformák – feltűnése nyomán. Egyes kérdésfeltevései azért is érkeznek a mához, mert napjainkban ugyancsak egy elbizonytalanodott Ady-recepció tanúi lehetünk. Alanyi költészet és nyelvválság, romantikus szimbolizáció és modern versnyelv, magyar őstörténet és dekadens identitás, misztikus hitlélmény és individualizmus stb. pólusai között kell sok mindent újragondolni. De talán éppen e kulturális-társadalmi szempontok tehetik újra hozzánk szólóvá Ady költészetét, annak összetartozó ellentéteit: individualitását és nemzeti kötődését, protestáns-kurucos kritikai látásmódját és a szülőföldhöz ragaszkodását, az odatartozás és a kitaláltság együttes tapasztalatát, vagy a férfi és a nő viszonyának modern változatait.

Ady egyébként sokra becsülte Gárdonyit, miként Mikszáthot is, akiről a következő Schöpflin-monográfia (1941) szól.

Nem véletlen érdekesség, hogy Ady Mikszáthot „irodalmi írónak nevezte”, mint később Kosztolányit. Manapság azt is mondhatnánk, hogy egy kultúratudományi „fordulat” fényében értékelhető igazán e könyv, amire Rózsafalvi Zsuzsanna is figyelmeztet akkor, amikor rámutat, Schöpflin már a korai kritikákban hangsúlyozza Mikszáth pályájának vonatkozó körülményeit – az abszolutizmusban született, a Monarchiában élt felnőttként, a Palócföld szülötte, jól ismerte a vidék és a nagyváros életformáját, a parasztság, a polgárság, a dzsentri mentalitását, a társadalom teljes szociológiai spektrumát. Ugyanakkor ezúttal is mindez a szöveg miatt marad fontos. Az életrajzi adatok háttérbe szorításával fogalmazhatott meg Schöpflin mindmáig ösztönző észrevételeket a stílus, a motivika, a szerkezet, a műfaj, az elbeszélői modor (anekdotizmus, élőbeszédszerűség) tekintetében, sőt lélektani aspektusból is. A monográfia felhívja a figyelmet az intertextualitás, a szövegválogatás, az újírás mikszáthi formatanára, vagyis adekvát módon a kanonizációnak azon a szintjén tárgyalja Schöpflin munkáját, amelyen a romantikától a modernitás poétikai változásához fordulás megfigyelhető. S ahogy e két periódus történeti viszonyáról különféleképpen vélekedtek a recepcióban, aszerint ítélték meg Mikszáth teljesítményét. Schöpflin azzal, hogy külön tárgyalja – kiemeli – a történelmi regények műfaját (*A fekete város, Különös házasság, Akli Miklós, A szelistyei asszonyok*), a Mikszáth-olvasás egy eléggé elhalványodott szálát kísérli meg tovább szólni. Azóta Sötér István vette csak fel az értelmezésnek e fonalát, a „félmúlt” felidézését, a majd Krúdyra jellemző időbeliség nyelvi alakításait hangsúlyozva.

A magyar irodalom története a XX. században (1937) címmel összefogott irodalmi panorámát illető megkerülhetetlen kérdés manapság: alkotható-e hasonló szintézis egyáltalán? Újabb átfogó irodalomtörténeti vállalkozásaink jó esetben szembe is néznek az egyívűnek rajzolás nehézségeivel. Hogyan, milyen összefoglaló-historizáló feltevések mentén vállalkozik erre Schöpflin? Ezúttal egyetlen, lényeges pontja emelhető ki a narratívaképzés technikájának: a kezdet meghatározása. Minden „nagy elbeszélés” egy kezdetet teremt a maga számára, s ezúttal arra kell választ adnia: mikortól is datálható irodalomtörténeti értelemben a 20. század, a modernség? Schöpflin pedig itt is olyan elgondolást nyújtott, amit az utókor „viszsaigazolt”, vagyis folytatni tudott. Nem a Nyugat indulását jelölte meg fordulópontnak, noha szimbolikusan kiemelt szerepet tulajdonított a legendás folyóirat születésének. A 19. század végét tartotta korszakváltozást eredményező időszaknak. Ezt bizonyítandó, például Ignotus pályáját ismertette vázlatosan, 1891-es első verseskötetétől kezdve, majd kitért tevékenységére *A Hét* és a *Szerda* című lapokban. Ignotust a múltat tisztelő, érzékeny, táborok szerinti kötöttség nélküli kritikusként látta. Rózsafalvi Zsuzsanna ezúttal a kritikai visszhangot részletezi, a megjelenést követő parázs vitákat. Mégpedig azért, mert egyrészt a könyvet a kortársak portréhalmaznak tekintették és akként vitatták (ezért is került szóba ezúttal). Másrészt a könyv fogadtatása tipikusnak nevezhető, a hasonló vállalkozásokat mindmáig elérő kifogások ismétlődnek benne: sokakat kihagy, egyetlen ízlésnormát követ stb. – vagyis mennyiségi elvárások fogalmazódtak meg, s a kritikusok a saját nézeteiket kérték számon.

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények

2014. CXVIII. évfolyam 1. szám

Schöpflin könyve kétségtelenül a Nyugat-kánon mentén bontakozó történetet ír le, s ezt a beállítást – mint egyébként egy szükségszerű polarizálás velejáróját – valamelyest valóban felülírta maga az irodalomtörténet: Halász Gábor, Radnóti Miklós, Szerb Antal, Németh László és sokan mások például a Napkeletben és egyéb lapokban is publikáltak.

A monográfia tehát azzal, hogy napjaink aktualitásai felől képes értelmezni a modernizálódó magyar irodalom jelentős kritikusának teljesítményét, egyúttal az önismeret tükörhelyzetébe

állítja a mai viták és törekvések számos elemét. De sohasem ítélik, inkább javaslatokat tesz és megfontolásokra ösztönöz. Nem sarkos fogalmazásokkal, inkább historikusan árnyalt megközelítésekkel él, így hasonló hozzáállásra késztet saját szövegét illetően is. Rózsafalvi Zsuzsanna igen színvonalas, a filológiai aprómunkát az elméleti igényességgel ötvöző könyvét olvasva úgy lehetünk egyúttal Schöpflin olvasói, hogy e párbeszédbe kerülve saját elvárásainkkal, olykor hátráltató előítéleteinkkel is szembesülhetünk.

Eisemann György